

F O R T R O L I G

NOTAT OM ARNE TREHOLTS PERSONLIGHET

Av Johan Galtung

Université Nouvelle Transnationale

154 rue de Tolbiac

F-75013 PARIS

I den grad et lovbrudd, eller en hvilken som helst handling for den saks skyld, kan oppløses i en subjektiv og objektiv side, i motiv og virkning (funksjon) legges Treholt-saken til rette for psykiatriske og sikkerhetspolitiske sakkyndige. Treholt, og såvidt jeg forstår hans forsvarere for lagmannsrett, har nektet psykologisk/psykiatrisk observasjon. Imidlertid er det klart at slik Treholt allerede har eksponert seg, før, under og etter rettssaken, og nå også i sitt bokmanuskriptforeligger allerede mange inntak for å danne seg en mening om hans personlighetsstruktur. Dette lille notat er et slikt forsøk, basert på tre-fire korte møter med ham 1974-82 og en lengre samtale i landsfengslet (IIa).

Jeg oppfatter ikke Treholts personlighet som spesielt komplisert, men som alle mennesker har den sine særtrekk i den forstand at komponentene i personligheten kanskje foreligger i et annet blandingsforhold enn i det norske gjennomsnitt. Det siste er viktig fordi han blir og vil fortsatt bli vurdert som nordmann, og av norske menn og kvinner i rettssystemet med sine oppfatninger av hvordan normalmennesket ser ut. Disse oppfatningene vil naturligvis reflektere ikke bare den spesielle nasjon, men også den klasse, aldersgruppe og kjønn de kommer fra. Det nasjonale vil betraktes som en variabel som verken kan eller skal varierer: Treholt er norsk borger og skal dømmes av norsk rett etter norsk lov, uansett hvor mye verdensborger han måtte være, uansett i hvor stor grad andre rettssystemer måtte oppfatte hva han har gjort annerledes og uansett hvor inadekvat lovverket måtte være - dette er situasjonen og det er vanskelig å tenke seg den annerledes. Men det forhindrer ikke at enhver personlighetsanalyse bør relativiseres til konteksten, spesielt når dette er en dømmende, ikke bare bedømmende kontekst.

Jeg oppfatter Treholt, i klassisk terminologi, som et menneske med et kraftig driftsliv (Id), et relativt svakt Ego (ego-svak) og et forholdsvis svakt Super-ego i forhold til det norske nasjonalsamfunn. Han er samtidig utstyrt med atskillig intelligens og sjarm, betydelig mer av begge deler enn gjennomsnittet av de som dømmer ham, i og utenfor rettssystemet. Et menneske med denne profilen vil nødvendigvis framtre som et temperaments-menneske, med høy somatisk og psykisk metabolisme, kvikk til å fatte ting og til å knytte ^{til} altså til å bruke sin almene og sosiale intelligens. Men han vil også være skiftende i sine sosiale nettverk, like kvikk til å avvike som til å bygge opp vennskap, som nettopp vil bli oppfattet som "kontakter" og lett bli bedømt ettersom hvor nyttige de kan være for de formål han arbeider for.

Innenfor et slikt mønster ville jeg altså da forvente en rekke mer presise mønstre:

- (1) et enormt sosialt nettverk, som nevnt, uten særlig dybde i det enkelte forhold, og med evne til å tilpasse seg nye sosiale omgivelser - altså en geografisk og sosialt skiftende personlighet. (Zelig-syndromet, men i mild utgave)
- (2) et enormt informasjons- og kunnskapstilfang, uten særlig dybde på de enkelte punkter, men med evne til å tilpasse informasjonsmengden til nye oppgaver
- (3) en ideologisk kjerne, men neppe rigid, antakelig også tilpasset skifte i sosiale nettverk og informasjonstilgang. Oversikt snarere enn dybde i analyse.
- (4) en søken, antakelig ubevisst, etter ego-sterke personer i omgivelsene som kan gi stabilitet i nettverket og i verdensbildet, en som kan si til Treholt: her er det du skal bruke dine evner til, dine nettverk-byggende og oversikts-byggende evner.
- (5) en viss underkastelse grensende til servilitet og selv-utslettelse overfor den ego-sterke eller en myndighets-person Treholt er underlagt (en forhørsleder, en fengselsdirektør).
- (6) et vondt far-sonn forhold til den ego-sterke (Evensen, Papandreou, Titov?) når de begge oppdager at de er blitt avhengig av hverandre - den ego-sterke i sin søken etter kontakter og informasjon, noe Treholt gjør meget bedre enn han kan gjøre selv, blant annet på grunn av sin status, og den ego-svake Treholt i sin søken etter han verken finner i sitt eget Ego eller i et internalisert Super-ego i form av "samfunnet". Skulle det komme til et brudd vil den ego-sterke naturligvis benekte at han var avhengig av Treholt for nettverk og/eller informasjon, og Treholt vil benekte at han var avhengig av den ego-sterke for styring. Spørsmålet er hvem som forneker hvem først (Evensen-problemet, se nedenfor).
- (7) en viss rotløshet i forhold til det norske samfunn kan ha ført ikke bare til lav sosialisering i borgerlige, norske normer, men også til forakt for dem fordi sosiale styringsmekanismer er blitt hentet mer fra nettverk og de ego-sterke enn fra det omgivende norske samfunn i betydning den vanlige autoritetsstrukturen i det norske samfunn. Det han har sett på nært hold i løpet av sin karriere har antakelig styrket snarere enn svekket en slik holdning.

Genesen til dette personlighetsmonster er neppe så vanskelig å forestille seg.

Evnene har gitt en overlegenhetsfølelse i forhold til omgivelsene. Bruddet med moren har koblet ut en viktig sosialiseringssagent. Faren har gitt en modell på trygghet og på oppbygging av det ego-sterke/ego-svake forhold som jeg altså oppfatter som typisk. Men slike spekulasjoner basert på den minimale informasjon jeg har tilgjengelig vil naturligvis kunne endres både i retning og dybde med mer informasjon. Imidlertid anser jeg som lite fruktbar. - vi har å gjøre med den Treholt vi har, og problemet er hvilket lys en slik personlighetsstruktur kan kaste over hans handlinger. Jeg vil prøve å si noe om det helt sentrale punkt, var han "spion til fordel for fremmed makt" eller ikke, og de for Treholts vedkommende kanskje like sentrale spørsmål: forholdet til Evensen, og til Tofte, forhørslederen.

Intet av det som er sagt foran strider mot hypotesen, ennå ikke bevist, om at han var en spion for Sovjet (for å uttrykke det på boulevardpresseniva); intet av det strider mot hypotesen om at han ikke var det. Treholt har mottatt styring fra Evensen, styringen bortfaller med Havretts-sekretariatets oppløsning og Treholts forflytning til FN. Papandreu er fjern. Titov er der, og maser på kontakt. Et koblingsforhold er ikke utenkelig, mellom den ego-sterke og den ego-svake - hvis man da kan anta at Titov har en personlighet som fyller kravene til den ego-sterke. I det vakuum som Evensen etterlot seg, og i følelsen av ikke å bli brukt så meget som hans utvilsomme talent skulle tilsi, kan bitterheten gi seg uttrykk i en aldri så liten trang til hevn, eller i det minste til å sette seg utover de normer som mer vanlige nordmenn bevisst eller ubevisst ville føle seg bundet av.

Langt mer sannsynlig er imidlertid at hans personlighetsmonster vil kunne passe inn i den alternative modellen for hans handling, som "spion for fred" eller "overutenriksminister". Jeg tenker meg da en orientering henimot det totale system, verden som helhet, eller ihvertfall Øst-Vest systemet i Europa, et system han i meget ung alder fikk sterk kontakt med. Jeg skulle tro at lokal forankring eller nasjonal binding ikke har stått generende i veien slik det gjør hos så mange nordmenn som har vokst opp med troen på at "Norge er best", og at nestbest er "land som det er naturlig for oss å sammenlikne oss med". Jeg forutsetter imidlertid ikke noen dyp ideologisk forankring i "menneskeheten" eller "verdenssamfunnet" eller noe liknende, og vil bygge opp om det med egen erfaring i diskusjon med Treholt da jeg var observatør i den norske delegasjonen

Caracas, under den første sesjonen av UNCLoS i 1974: at det var spillet snarere enn de dypere aspekter som dominerte i hans sinn (noe som i og for seg ikke er så rart: yngre diplomater vil vel sjelden tillates å befatte seg med noe annet). Det jeg forutsetter er altså både talentet og motivet til å spille overutenriksminister dersom noen gir klarsignalet, altså dersom han har en motspiller eller samspiller som han har tilstrekkelig respekt for til å inngå i forholdet beskrevet foran.

Det han imidlertid ikke har hatt er det Super-ego inne i ham selv, den lille varselsklokke som har kunnet ringe i tide og si "Arne, nå har du gått deg ut på noe farlig noe, dette kan misforståes, du har gått for langt". Jeg ser altså Treholt som amoralsk snarere enn umoralsk - det umoralske ville være den kovensjonelle spionmodell (som han altså er blitt dømt etter), det amoralske er det som nettopp er blitt beskrevet.

I en viss forstand kunne man rette spørsmålet den andre veien, ikke "hvorfor prøvde han å spille overutenriksminister", men snarere "hvorfor skulle han ikke gjøre det?" Som sterkt sosialt anlagt med sin evne til å spinne kontaktnett i alle retninger og med sin evne til å skaffe oversikt, ville det ikke nesten vært å vente at nettopp han skulle gjøre nettopp det? Jeg sier dette fordi jeg vet om mange (ikke nødvendigvis i norsk utenrikstjeneste) med tilsvarende legning som gjør eller prøver å gjøre nettopp den type ting Treholt selv sier han har gjort, men som skiller seg fra Treholt blant annet ved at de ikke er blitt arrestert for det. Jeg skulle tro at en hovedforskjell ligger nettopp i det amoralske element, altså i det svake Super-ego. Andre har hatt bedre teft når det gjelder hvor grensen går enn Treholt.

La meg så prøve å gå litt nærmere på forholdet til Evensen. Det vesentlige er allerede blitt sagt foran, la meg bare prøve å trekke fram konklusjonen til det som skjedde for åpen rett, i rettssaken. Jeg ser det slik: de to så hverandre ikke i øynene, Evensen fordi han skulle forråde Treholt og visste at Treholt visste at det var det Evensen var iferd med å gjøre da han avga sin knusende dom "unødvendig og uautorisert" (underforstått av ham, Evensen). Og Treholt fordi han ikke ønsket å forråde Evensen fordi Evensen var den som hadde gitt ham legitimitet, fordi han hang fast i sønn-far forholdet, og av ren menneskelig anstøpighet, fordi han ikke ønsket å skade ham. For Evensen var Treholt et instrument, for Treholt var Evensen det manglende Super-ego. Tre ganger har jeg selv hørt Evensen fortelle meg hvor uunnværlig Treholt var for ham (i Caracas i 1974, på Forneby flyplass en gang de skulle reise til Moskva til forhandlinger,

og i fly til Geneve en gang i 1981). Det skulle derfor forbause meg svært meget om ikke Evensen har gitt klarsignal for kontakten med Titov og til og med ytret ønske om at den fortsatt skulle pleies, altså utover rammen satt ved havrettsforhandlingene. Jeg tror altså, med andre ord, ikke bare at Treholts handlinger var nødvendige for utfallet av havrettsforhandlingene i nord, men også at det var autorisert - og at Evensen hadde planer for hva paret Evensen/Treholt skulle kunne få til i norsk og internasjonal politikk langt utover den snevre ramme satt der oppe i nord - snever fra Evensens synspunkt. Dommerstillingen i Haag er en retrettstilling, god som sådan. Det visste Treholt i retten, og han ønsket ikke å skade sitt gamle forbiide - blant annet også fordi han dermed ville skade seg selv.

Jeg tillegger altså ikke Evensen så fine følelser. For begges vedkommende ville jeg tro at det ideologiske ikke stikker så dypt, at spillet og karrieren har vært minst vel så vesentlige - spillet som nr. 1 for Treholt, karrieren for Evensen. Evensen var i en periode godt på vei til å bli nasjonalhelgen, en del av det norske BNP. Han steg for raskt og var for meget for det norske apparat. Han ryddet opp for DNA etter EF-nederlaget, med Treholts hjelp. Han utvidet farvannet for kystfiskerne og reddet dem vel dermed for DNA. Han, og Treholt (og andre) hadde etter mitt skjønn stor suksess med grasoneforhandlingene. Men han gjorde to katastrofale feil som kan tilbakeføres til hans, Evensens, personlighet: han "glemte" at med russerne når man konflikt, ikke enighet, og velvilje, og at enerens oppgave i norsk politikk er å huske Jante-loven og ikke framheve seg selv, og ganske spesielt ikke framlegge et forhandlingsresultat med "noe bedre får dere ikke, take it or leave it" og så nærmest sette sin stilling inn på det. Og dermed fikk motstanderne de kortene på hånden som de trengte. Men han var for stog og for kjent til at man kunne ramme ham risikofritt. Altså foretrakk man å ramme instrumentet, Treholt. Hvis dette er riktig blir det dermed psykologisk ottskilling mer interesant, og vesentlig, å forstå Evensens handlemåte enn den forholdsvis ukompliserte (gjern, etter mitt skjønn) Treholt.

La meg så som avslutning prøve å holde det som er blitt sagt opp mot et forsøk på å gi en tilsvarende analyse av de gjennomsnittslordemenn som har dømt Treholt uten noe mer kjennskap til dem enn jeg har fra presse og fra et halvt århundres liv som borger av det norske samfunn, også med mulighet for å se det utenfra. Et Id svakere enn Treholts, en langt mindre frodig livsstil, langt fattigere sosiale nettverk. Et Ego med mer kjerne enn Treholts, mer konstans, mer rigid. Et Super-ego tilpasset den norske autoritetsstruktur, med Gud, Konge og Fedreland

på topp, altså det klassiske konservative mønster. De stilles så overfor en person med et ganske komplisert seksualliv, som synes å flyte ut i alle retninger sosialt med de besynderligste venner, spesielt i det gresk-amerikanske miljøet i New York og så deres venner igjen, en blanding av kjøtthandlere, folk som spiller på hester på et betydelig høyere nivå enn Treholt, rastløse og konspirative langt mer enn han - og hans, Treholts nivå, er allerede betydelig målt med norske gjennomsnittsmål. Denne mann framstiller seg så som båret av ideelle motiver; han skal bidra til forståelse, forsoning, til "fred". Men den norske gjennomsnittsborger har et meget klart bilde av hvordan en "fredsvenn" ser ut: puritansk, sterkt ideologisert, villig til å stå åpent fram, mer enn villig til å holde meget lange taler om freden, moralistisk og moraliserende. Intet av dette passer med Treholt. Og Treholt passer heller ikke med bildet av en god nordmann, en borger av normal-Norge med 17. mai, Holmenkollen, Aftenposten, Nordmarka - selv hans sportslige legning trekker positivt. Kort sagt: Treholts historie stemmer/passet ikke fordi Treholt selv ikke stemmer/passet.

En slik nordmann er Tofte, forhørslederen, mannen som hevder han kjenner Treholt ut og inn. Treholt kommer gjennom arrestasjonen i en situasjon som ikke bare må ha vært et grusomt sjokk, men som også har gjort ham inkompetent. Verken hans almene eller sosiale intelligens hjelper ham noe særlig: her står han overfor ren fysisk makt, de har nøkkel, han har den ikke, her intelligens og sjarm, evnen til "å snakke seg ut av det" ikke hjelper, hva gjør Treholt da? Ifølge den Treholt-konstruksjonen jeg har prøvd foran er svaret klart: han adopterer Tofte som den nye ego-sterke til tross for at Toftes styrke neppe ligger i hans person, men i hans status i det rollespill som nå utvikler seg. En viss grad av identifikasjon med forhørslederen blir dermed uunngåelig. Og den flinke Treholt, "anxious to please" og til å vise hvor flink han er kan meget vel tenkes å inngå i et slags samarbeid med Tofte med det formål å komme til bunns i det hele, både i hva Treholt har gjort og hva Tofte har gjort for å prøve å finne ut hva Treholt har gjort. Treholt har kanskje ikke skjont hvor dypt alvorlig anklagen mot ham er og hvor svakt han står i forhold til det apparatet som anklager ham - hans valg av forsvarer (og hans senere valg av advokat i det hele tatt) kan tyde på det. Og han kan også ha innbilt seg at en slags gjensidighet mellom forhører og forhørt er mulig.

Kort sagt: han "tilstar" i håp om gjenytelse, at Tofte også skal "tilsta". Han inngår i et rollespill og sier ting han selv vet ikke er sanne for å oppnå sosial tilfredsstillelse

noyaktig slik man skulle vente etter den personlighetsmodell som her er framlagt. Samtidig produserer han et bilde av seg selv som press-objekt for russerne, vel vitende at dette ikke er sant, nok i håp om at det vil virke formildende ut fra den anklage han stilles overfor, men også for å oppfylle den sterke forventninger til ham, for å passe inn i monstret, i en viss forstand for å tekkes ham. For sent går det opp for ham at den annen part nok sitter med betydelig fler og bedre kort enn han er vant til å finne hos sine mot- og medspillere, og han bryter spillet - kanskje ikke så meget fordi det han sier er usant som fordi det ikke fører fram - Tofte legger ikke sine kort på bordet. Og dermed svekkes hans troverdighet katastrofalt hos de som skal ikke bare dømme ham, men bedømme ham. Og han taper spillet helt, med en dom på tyve år. "Han tilsto jo, selv om han trakk det tilbake" blir det omkvad han skal streve med for lang tid framover. Med noe tvil vil jeg imidlertid konkludere med at en uriktig tilståelse i den forhørs-situasjonen Treholt befant seg i er helt konsistent med det jeg ser som monster i hans personlighet. Jeg vil altså være tilbøyelig til å si at Treholts egen versjon av hva som skjedde antakelig stort sett er sann. Men jeg vil da føye til at jeg ikke finner slike personlighetstrekk akseptable hos folk i så betrodde stillinger og at Treholt har misbrukt sin stilling når han har brukt den eller dem som en basis for å spille ut sin personlighet for fullt. For å si det i konservativ språkdrakt: det er ikke i norske skattebetaleres interesse at en utenriks-tjenestemann kan spille, bokstavelig talt, slik.

Og her står da Treholt overfor et dilemma. Han kan vanskelig forlange å bli trodd når han hevder at det han sa var usant uten at folk trekker den slutning at også andre ting han har sagt eller sier kanskje er usant, eller "lettferdig omgang med sannheten". Mer konkret, selv om han ikke er spion i klassisk forstand er han heller ikke offentlig tjenestemann i klassisk forstand, noe som blant annet innebærer at han må være istand til å se seg selv som en som har begått et grovt brudd på rimelige lover/normer for offentlige tjenstemenns atferd. Hvilke konsekvenser det vil kunne få strafferettslig ligger utenfor rammen av dette notat.